

ערב פסח שחל להיות בשבת

שליט"א Reviewed by Rav Moshe Heinemann

Written by Shalom Aryeh Greenfield

תענית בכורים	2
בדיקת חמץ	2
ערב שבת הגדול	2
Davening on שבת	2
burning of Chametz – שריפת חמץ	2
Sale of Chametz – מכירת חמץ	3
Non-חמץ food for שבת	3
preparations סדר	3
Shaving and laundry on Erev Shabbos	4
morning davening שבת	5
שבת on חמץ of לחם משנה	5
1. Eating חלה outside:	5
2. Small חלה rolls:	7
3. Egg Matzo	7
4. It is advisable to not give any חמץ to children who are not הגיע לחינוך	8
the third meal - שלש סעודות	8
ערב פסח on שלש סעודות: The challenge of	8
A two-part resolution	9
Part 1: Challenges of a חמוציא type שלש סעודות in the morning	9
Part 2: מיני תרגימא: We eat a חמוציא-free שלש סעודות in the afternoon	10
stopping of eating Chametz – סוף זמן אכילת חמץ	10
Eliminating any leftover Chametz – סוף זמן ביעור חמץ	11
Nullifying any Chametz that one is unaware of – ביטול חמץ - כל חמירא	12
Preparations for the סדר	12
בח"ב	13

תענית בכורים

When Thursday on תענית בכורים are נוהג to have אשכנזים, שבת falls out on ערב פסח.¹ י"ב ניסן

בדיקת חמץ

The בדיקה is done on Thursday evening at the same time of night as when we do בדיקה on the night before פסח (on a year when it is not שבת).² (In Baltimore this year, the time is 8:30 PM.)

- Like during a regular year, one makes a ברכה before starting to do the בדיקה and says ביטול חמץ after finishing to do the בדיקה.³
 - If one did not check on Thursday evening, he should check when he remembers.⁴
- After the בדיקה, the חמץ that is being saved to eat⁵ as well as the חמץ which one intends to burn are placed in a secure location.⁶

ערב שבת הגדול

Davening on שבת

Davening is like a regular day in ניסן. We say מזמור לתודה and למנצח since it is not the day when the קרבן פסח will be brought, but rather a day earlier.

burning of Chametz – שריפת חמץ

We do the שריפת חמץ before the beginning of the sixth hour of the day on Friday⁷ - at the same time of day as we do when ערב פסח is a weekday. (In Baltimore this year this is at about 11:38 AM.) We only leave over the חמץ that we plan to eat.⁸ One does not say כל חמירא at this time but waits until שבת day.⁹

¹ רמ"א או"ח סי' ת"ע סעיף ב'. ויש בני עדות המזרח שאין מתענים ואין עושים סיום כלל כ"א שני בשו"ע.

² שו"ע או"ח סי' תמ"ד סעיף א'

³ מ"ב סי' תמ"ד ס"ק א' If one does Bedikas Chametz prior to the night before Pesach because he is traveling or for any other reason, he does not make a Brocha on the Bedika.

⁴ שו"ע או"ח סי' תל"ה סעיף א' ועי' מ"ב שם ס"ק ב' לענין בדיקה ביו"ט

⁵ עי' בה"ל סי' תמ"ד סעיף א' ד"ה ומשירין שתי סעודות שדייק למה נקט "שתני", הלא צריך לאכול גם בערב שבת? והיה נ"ל שאע"פ שיכול לאכול חמץ, רק אותם שתי סעודות צריכים חמץ ללחם משנה, אבל בע"ש אי"צ פת, ויכול לאכול פירות וירקות וכדומה.

⁶ שו"ע או"ח סי' תל"ד סעיף א'

⁷ שו"ע או"ח סי' תמ"ד סעיף ב' – "טוב לבער בע"ש קודם חצות" ובמ"ב ס"ק ט' – ר"ל בתחילת שעה ששית

⁸ שו"ע או"ח סי' תמ"ד סעיף א'

⁹ רמ"א או"ח סי' תמ"ד סעיף ב' ומ"ב שם ס"ק ג'

- It is a good idea to be מִיָּחָד (set aside) a bottle of bleach or a similar substance to not be מוקצה¹⁰ on שבת. In the event that on שבת one realizes that he has חמץ that he needs to destroy, he will be able to pour the bleach on it.

מכירת חמץ – Sale of Chametz

The חמץ is sold on Friday. Many Rabbonim sell the חמץ at the same time of day as when ערב פסח is on a weekday - before the time when the חמץ must be burned.¹¹

- Before the חמץ sale is effective, one should seal off all חמץ that is being sold to a גוי and is no longer available for his family.¹²
 - One should ask the Rav who sells his חמץ what time the חמץ is being sold.¹³
- **Food that was set aside not to be sold remains in the Yid's possession.**
 - If a Yid decides on Friday afternoon that he does not want some חמץ that he had set aside to keep, it still was not included in the sale.
 - Food purchased after the sale was not included in the sale.

שבת Non-חמץ food for שבת

One should prepare all שבת food to be כשר לפסח.¹⁴ He should also not use חמץ dishes. In this way, one will not have dishes of חמץ to wipe clean¹⁵ and put away or חמץ to dispose of before פסח.

- The only חמץ that one leaves over for שבת is that which he will use for לחם משנה.¹⁶ He should be careful not to leave over more than will be eaten.¹⁷

סדר preparations

Any preparations for the סדר that can be done in advance should be completed before שבת.¹⁸ In this way he will be able to begin the סדר immediately after שבת.¹⁹

¹⁰ ביאר לי מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דאע"פ דהוי מלאכתו לאיסור והוי כמו עפר בשו"ע או"ח סי' ש"ח סעיף ל"ח שיכול ליחד ומערה עפר על הארץ. וכן הדרך להשתמש בבליט"ש Bleach להיות דסאינפקטנט disinfectant. ועי' שו"ע או"ח סי' ש"ח סעיף כ"ב ומ"ב סי' פ"ז וסי' צ"ב

¹¹ סי' דעת תורה להמהרש"ם סי' תמ"ד סעיף ב' בשם זכור לאברהם ח"ג או"ח פ' קי"ב ומהר"ם שייק או"ח סי' ר"ה.
¹² This is just like a regular year, even though there is more time left to eat Chametz left after the sale occurs.
¹³ דעת מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שאין מבקשין מהנכרי רשות להשתמש בהחמץ אחר המכירה עד זמן האיסור, דא"כ לא הוי מכירה גמורה. ואין להתנות שלא יחול הקנין עד סמוך לשבת שאין מועיל קנין חליפין אלא בשעה שעושהו

¹⁴ כל בו סי' מ"ח בשם רב האי גאון ומ"ב סי' תמ"ד סי' י"ד
¹⁵ One would not wash them out on Shabbos if he is able to remove the Chametz pieces by wiping them out.
¹⁶ מ"ב סי' תמ"ד סי' י"ג - י"ד

¹⁷ Since it is difficult to dispose of extra Chametz on Shabbos.

¹⁸ אגרות חזון איש חלק א' אגרת קפ"ח

¹⁹ סדר ע"פ שחל בשבת של רב יוסף חיים זוננפלד אות ד'

שו"ע או"ח סי' תע"ב סעיף א'

- Preparations that involve מלאכה – Any preparation which involves מלאכה that was not done before שבת must be done after שבת. On יו"ט, many preparations may be done only with a שינוי, or have other limitations.²⁰
 - This includes grating the מרור,²¹ chopping the apples²² for חרוסת and mixing,²³ the חרוסת, making salt water,²⁴ roasting²⁵ the זרוע,²⁶ roasting the ביצה,²⁷ and cleaning²⁸ leafy vegetables²⁹.
- Preparations that do not involve מלאכה should also be done before שבת.³⁰
 - Preparing for פסח on שבת has a איסור of הכנה even without מלאכה.³¹

Shaving and laundry on Erev Shabbos

On a regular ערב פסח we make sure to cut nails³², shave, cut our hair, wash laundry and do other מלאכה before חצות.³³ When ערב פסח is on שבת, these activities are permitted the entire ערב שבת.³⁴

²⁰ רמ"א או"ח סי' תצ"ה סעיף א'

²¹ If one did not prepare it before Shabbos, he should grind on Yom Tov with a Shinuy. This can be accomplished using a regular hand grinder, but grinding onto the table rather than onto a plate.

מ"ב סי' תק"ד ס"ק י"ט

²² Depending on how finely one cuts the apple, there may be a problem of Tochein on Shabbos see. (This is in addition to the Isur of Hachana.) On Yom Tov one may chop the apple with a knife into small pieces if he plans to eat it that day.

שו"ע ורמ"א או"ח סי' שכ"א סעיף י"ב, מ"ב סי' תק"ד ס"ק י"ט

²³ Depending on the consistency of the Charoses this may be a problem of Lush. This may be done on Yom Tov. שו"ע או"ח סי' תק"ו סעיף ג'

²⁴ ע"י מ"ב סי' תע"ג ס"ק כ"א. ויש לעיין שהאיסור רק במי מלח עזה.

²⁵ If one did not roast the Zeroa before Shabbos he may roast a Zeroa on Yom Tov but must be sure to eat it the following day so that the cooking will be for Ochel Nefesh of that day. On the second night of Yom Tov, he roasts another Zeroa which he eats on the second day. One may not eat the Zeroa at night since we do not eat roasted meat / chicken on the nights of the Seder.

מ"ב סי' תע"ג ס"ק ל"ב, סי' תע"ו ס"ק א'

²⁶ One may use any meat or chicken even without a bone for the Zeroa. A (shank)bone without meat will not work. מ"ב סי' תע"ג ס"ק כ"ז

²⁷ If one did not roast/boil the egg before Shabbos, he may do so on Yom Tov, but must make sure to eat it on that day of Yom Tov. The following night he cooks/roasts an egg for the second Seder which he eats that day. מ"ב סי' תע"ג ס"ק ל"ב

²⁸ To maintain freshness; dry leafy vegetables with a vegetable spinner or by stacking them with paper towels. ואם שרוי ושקוע בתוך מים לכ"ד שעות נפסל משום כבוש כדאיתא בשו"ע או"ח סי' תע"ג סעיף ה' עם מ"ב ס"ק ל"ח

²⁹ To wash off hard to find bugs on Shabbos is a problem of Borer. One may do so on Yom Tov for food that he wants available for eating on that day of Yom Tov. שו"ע או"ח סי' תק"י סעיף ב' ומ"ב ס"ק ז'-ט'

³⁰ If one has a different room available, he should set the table for the Seder before Shabbos and eat in a different room on Shabbos.

קונטרס פסח מעובין אות י"ב בשם הרב יוסף חיים זוננפלד

³¹ רע"א או"ח סי' ש"ב על מ"א ס"ק ו' אוסר להציע המטות בשבת למוצ"ש אף אם מוצ"ש הוא יו"ט. וזה מגמ' שבת קיד. וכן במ"ב סי' שכ"ח ס"ק כ"ח אוסר להדיח כלים בשבת אם לא יצטרך להם בשבת משום טורח.

³² מ"ב סי' תס"ח ס"ק ה'

³³ מ"ב סי' תס"ח ס"ק ז'. ובס"ק א' פירש הטעם כיון שהוא זמן שחיטת הפסח.

³⁴ בה"ל ריש סי' תס"ח ד"ה מחצות

שבת morning davening

The שבת on מנינים start earlier than a regular שבת.³⁵

We do not sing, even for קל אדון.³⁶

We say a minimal number מי שבירך.³⁷

שבת on חמץ of לחם משנה

There is a requirement of המוציא (such as מצה or חלה) by the שבת of סעודות. This applies to men, women,³⁸ and children who are הגיע לחינוך (about six years old).

Minimum שיעור (size) of מצה/חלה:

We eat more than the size of a ביצה³⁹ of חלה at each סעודה for multiple reasons:⁴⁰

- To be able to say the ברכה of ידים נטילת.⁴¹
- To be considered a "סעודת פת"⁴² – a סעודה of שבת.⁴³

On המוציא it is a challenge to eat שבת ערב פסח:

- One may not eat מצה on שבת ערב פסח⁴⁴ so מצה is not an option for המוציא.
- We do not want even a crumb of חמץ in our houses which have been cleaned for פסח, so חלה and other breads are complicated.⁴⁵

Several suggestions have been made:

1. Eating חלה outside:

³⁵ מ"ב סי' תמ"ד ס"ק ד' – "ולא יאריכו הרבה". אליה רבה סי' תמ"ד אות א' – "וטוב שלא להאריך בשבת זה תפילת שחרית ומוסף, ופשיטא שלא לומר". והגר"ח זוננפלד בקונטרס פסח מעובין אות י"ג כתב "משכימין להתפלל תיכף משהאיר יום".
In order to ensure that everyone has time to eat the first day Seudah, bench, take a walk (or otherwise have a break), and eat Challah for Shalosh Seudos, before the end time to eat Chametz.

³⁶ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א ע"פ מ"ב סי' תמ"ד ס"ק ד' – "ולא יאריכו הרבה". ואותם שמתפללים כותיקין יכולים להתפלל כדרכם.

³⁷ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א, ואם יש להם זמן יאמר המי שבירך להעולה אע"פ שלא יאמרו המי שבירך להציבור.

³⁸ שו"ע או"ח סי' רצ"א סעיף ו' ומ"ב ס"ק כ"ו

³⁹ This is a little more than 55 ml and a little less than 2 fluid oz

⁴⁰ ולענין שיעור פת שפוטט שאר אוכלים, עי' מ"ב סי' קע"ז ס"ק ג', ועי' אג"מ או"ח חלק ג' סי' מ"א

⁴¹ שו"ע או"ח סי' קנ"ח סעיף ב'. ועי' מ"ב שם ס"ק ט' דזה מטעם שיעור טומאת אוכלין והוא שיעור ביצה בלי קליפה והוא קצת פחות משיעור ביצה עם קליפתה שבשאר דינים.

⁴² מ"ב סי' רצ"א ס"ק ב' – נכון להחמיר לכתחילה ... במעט יותר מכביצה

⁴³ ושמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שלקטנים יש להקל לכזית להסעודה, ועי' מ"ב סי' רצ"א ס"ק ב' ש"א אפילו לגדולים סגי בכזית. ומ"מ משום ברכת ענט"י צריך שיעור כביצה בלא קליפתה.

⁴⁴ ר' לוי בפסחים ירושלמי י': א' ורמ"א או"ח סי' תע"א סעיף ב' עם מ"ב ס"ק י"ב שמין הדין אסור מעמוד השחר ב"ד ניסן ויש נוהגין מר"ח ניסן. וכן ציין המ"ב סי' תמ"ד ס"ק ה'. ועי' שו"ת אג"מ או"ח חלק א' סי' קנ"ה שראוי להחמיר בלילה זה.

For children who are not yet the age of Chinuch, it is permissible as detailed later in this article.

⁴⁵ One should be extremely careful that whatever Challah he is using for Shabbos had the fistful of Challah separated from it and burned before Shabbos. On a regular Shabbos, if one forgot to do so, he can leave over some Challah, and after Shabbos he can separate a piece and burn it. (Rema 506:3) On this Shabbos, because it is Chametz, there is no simple solution. See MA on OC 506 note 8, Beer Haitiv 444:1 and other sources.

To avoid crumbs in one's house, some people eat the חלה outside.⁴⁶ After the חלה is eaten and all crumbs are brushed off, they may come inside to eat Pesachdike food on Pesachdike dishes.⁴⁷

- a. **קידוש במקום סעודה:** One must be sure to eat a כזית (volume of 1 fluid oz.) of חלה⁴⁸ in the site where he heard קידוש.⁴⁹
 - i. If one heard קידוש while outside, even if the מקדש (person who said קידוש) was inside, the listener eats המוציא outside.
 - If the adults want to be inside, but want the children to eat the חלה outside, they may have the children sit in a safe area outside and listen to קידוש through an open window.
 - ii. If one has a covered porch attached to his house and during קידוש he is inside but has דעת (intention) to eat the חלה there, he may do so.⁵⁰
 - iii. **יין לסעודה:** If one drinks a רביעית of wine for קידוש, that can count that as his חלה.⁵¹ so he may go elsewhere to eat the חלה.⁵¹
- b. **Location for the rest of the סעודה (meal):** If one desires, he may eat the rest of the meal inside.⁵²
 - i. **Eating on the lawn:** the מנהג is not to eat a meal which includes beverages on the lawn on שבת or טוב.⁵³ If one is just eating his חלה there, it is fine.⁵⁴

⁴⁶ מ"ב סי' תמ"ד ס"ק ט"ו- "ואותן פירורין דקים וקינח הקערות אין צריך להוציאן מרשותו דנדרסין ברגלים ומתבערים מאליהן". ונראה דזה דווקא בפירורין, ולענין פתיתים, ע"י מ"ב סי' תל"ג ס"ק כ"ח "לחצר שלו אסור לזרוק חמץ על סמך שיאכלוהו עורבים ועופות, וגם בדיעבד אם זרק צריך לבער".

⁴⁷ It is a good Hanhaga to drink something after one eats Chametz to ensure that there are no crumbs left in one's mouth that may get onto the Pesach-dik silverware which he is using. (כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א).

⁴⁸ Or a different type of Hamotzi or Mezonos item.

⁴⁹ פסחים קא. וש"ע או"ח סי' רע"ג סעיף א'.

מ"ב סי' קע"ח ס"ק כ"ח otherwise he will need a new Bracha Rishona before eating any other food כ"ח גם לצאת קידוש במקום סעודה צריך לכל הפחות כזית במקום קידוש כדאיתא במ"ב סי' רע"ג ס"ק כ"א

⁵⁰ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דכן משמע בגמרא. ועי' או"ח סי' רע"ג סעיף א' שכי"א שאם קידוש במקום א' על דעת לאכול במקום אחר שפיר דמי והוא שיהיו שני המקומות בבית אחד כגון מחדר לחדר כו'. וכתב עליו הרמ"א, וכן עיקר. וכתב עליו הבה"ל סי' רע"ג ד"ה וכן עיקר, ומ"מ לכתחילה לא יעשה כן אלא במקום דוחק, מיהו אם רואה מקומו נראה דיש להקל אפילו לכתחילה אם דעתו לזה בשעת קידוש. ובערב פסח שחל בשבת, הרבה פעמים הוי מקום דוחק. ע"י בסי' חוט שני פרק ט"ו סי' תמ"ד סעיף א' אות ב' שהקיל לברך שלא במקום שאכל בשבת ע"פ דנחשב שעת הדחק.

מ"ב סי' קע"ח ס"ק י"ב ובהקדמה לסי' קע"ח

⁵¹ מ"ב סי' רע"ג ס"ק ה'. אבל ע"י שם בס"ק כ"ז דיש אומרים שצריך לשנות רביעית יין מלבד הכוס של קידוש, ושמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דבערב פסח שחל בשבת יש לסמוך על שיטה זו.

⁵² Since the rest of the meal is Pesach-dik, there is no need to eat it outdoors.

⁵³ רמ"א סי' של"ו סעיף ג'. In a place that a spill may help the lawn or vegetation to grow better.

Drinks with a high alcohol content are permitted near grass since even if they spill, they do not help plants to grow. מ"ב סי' של"ו ס"ק כ"ט דאין חשש זורע במשקה עו וכדאיתא בסי' התרומה עצמו.

On a deck it is also okay. Since under the deck there is little vegetation, as long as one does not know that he is directly over a plant, it is permitted.

דהוי ספק פסיק רישא דלא ניהא ליה ועדיף מספק אם יש זבוב בתיבה (או אם יש צבי בבית) המוזכר בבה"ל סי' שט"ז סעיף ג' ד"ה ולכן, דהכא קשה לברר אם יש צמחים מכיון ממש לאותו מקום שהוא שותה ולפיכך הוי כמו גורר ספסל שיש ספק אם יעשה חריץ.

c. **ברכת המזון** - If one ate חלה outside, but the rest of the food inside, he must bench outside.⁵⁵ If one ate (even less than a כזית of)⁵⁶ bread inside, he benches inside.⁵⁷

i. If one took a bite of חלה outside with intention to swallow it inside,⁵⁸ he may come inside and swallow it. He will then bench inside.⁵⁹

2. Small חלה rolls:

Many people make המוציא on small rolls,⁶⁰ so that each person can get their own roll rather than cutting up a larger חלה.⁶¹ Each person receives a roll that is just large enough for the שיעור,⁶² and places it on a tissue. Each person eats over his tissue. After removing all חמץ, the rest of the סעודה is brought out and Pesachdike food is eaten on Pesachdike dishes.

- **Ideal way to dispose of leftover crumbs:** After a person finishes, he should bring his tissue to the toilet taking care not to drop any crumbs on the way. One should then flush the tissue down the toilet. (Be careful not to flush multiple tissues simultaneously⁶³ so as to avoid clogging the pipes.⁶⁴)

3. Egg Matzo

Although we do not eat egg Matzo on פסח or anytime that חמץ is אסור,⁶⁵ a Yid may maintain ownership of egg Matzo on פסח.⁶⁶ For this reason, some who are concerned about bread crumbs use egg Matzo for המוציא – and eat it while חמץ is still allowed.⁶⁷ After the egg Matzo is eaten, it is removed so that no crumbs end up with food or dishes that are used on Pesach.

⁵⁴ ואע"פ שהפת מועיל שיצמח, שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שבערב פסח שחל להיות בשבת אי"צ לזוהר.

⁵⁵ ע"י שו"ע או"ח סי' קע"ח סעיף ד' ש"אם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר אינו מברך בה"מ אלא במקום השני.

⁵⁶ מ"ב סי' קפ"ד ס"ק ט'

⁵⁷ שו"ע או"ח סי' קע"ח סעיף ד' וסי' קפ"ד סעיף ב' ומ"ב סס"ק מ'

⁵⁸ After he ate Kiddush Bimakom Seudah.

⁵⁹ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דנחשב שהוא אוכל פת שמה. ויש שרצו לומר שאם נכנס לבית כשיש חלה בפיו ובלעו בתוך הבית סגי לברך בפנים. ולמד זה מהאג"מ חלק ב' ת' נ"ז לענין מיני מתיקה אם מברך בביתו והולך למקום אחר שאינו נחשב לו שום קביעות מקום. ויש לחלק אם רוצה לשנות מקומו.

⁶⁰ Pita bread is another good option as it rarely has crumbs.

⁶¹ Cutting, especially with a serrated knife produces crumbs. If one does use a knife, he will need to clean it or dispose of it. Rolls usually make fewer crumbs when they are fresh. Certain bakery rolls make fewer crumbs.

⁶² This is to avoid leftovers. Alternatively, the two rolls are each half the size but in combination are the needed size

⁶³ Adding a few drops of dish detergent before flushing can also help prevent clogging.

⁶⁴ On Shabbos and Yom Tov, one may not plunge a toilet except with a Shinuy which practically is very difficult. If one has reason to be concerned that flushing will clog his pipes, see section on Sof Zman Biur Chametz.

שו"ע או"ח סי' של"ו סעיף ט'

⁶⁵ מ"ב סי' תס"ב ס"ק י"ח

⁶⁶ מ"ב סי' תס"ב ס"ק י"ח

⁶⁷ אור זרוע ה"י פסחים נט ע"ד ושו"ת אג"מ או"ח חלק א' סי' קנ"ה ויחזו דעת חלק א' סי' צ"א

- a. **פת הבא בכיסנין** – Egg matzah, if eaten as a snack, is **מזונות**.⁶⁸ If one is only eating egg matzah, it is only considered **המוציא** if he is **קובע סעודה** on it. This can be accomplished either:
 - i. By eating it together with a full meal. In this case he only needs a **כביצה** of egg matzah which is almost half an egg matzah.⁶⁹
 - ii. If he eats the amount of egg matzah that one would eat, if he was eating just that for the “main meal” of his day.⁷⁰ On **שבת הגדול** morning, as one is having two meals with only a short time in between, this option is not very practical.⁷¹
- b. **סוף זמן אכילת חמץ after the זמן אסור** – Since egg Matzo is **אסור** to eat after food, one should be careful that its crumbs do not enter **פסח** food.⁷²

4. **It is advisable to not give any חמץ to children who are not להגיע לחינוך.**⁷³

- a. One may give them egg Matzo so that if some remains in his property, he is not **עובר** **בל יראה ובל ימצא** on **עובר**.
- b. A child who is not old enough to properly understand the **הגדה** (approximately 6 years old)⁷⁴ may eat **מצה** on **ערב פסח**.⁷⁵

the third meal - שלש סעודות

The challenge of ערב פסח on שלש סעודות:⁷⁶

The best food for **שלש סעודות** is a **המוציא** item such as bread or **מצה**.⁷⁷ The best time⁷⁸ is after **מנחה גדולה** (about ½ hour after **חצות**). (This is 1:41 PM in Balt. this year **תשפ"ה**.)⁷⁹

On **ערב פסח**, one may not eat **מצה** at all.⁸⁰ After the fourth hour of the day (10:22 AM in Balt. this year **תשפ"ה**) one also may not eat any type of **חמץ**.⁸¹

⁶⁸

For many children it is easier to eat the requisite amount of חלה outside than the requisite amount of egg matzo ⁶⁹

⁷⁰ מ"ב סי' קס"ח סעיף ו'

⁷¹ כך שמעתי ממורי הרב משה היינעמאן שליט"א. וביאר שאין הנחג כהשו"ת אג"מ או"ח חלק א' סי' קנ"ה דא"כ היינו אומרים המוציא בכל קידוש.

⁷² Since it is Mutar Meikar Hadin, we are not as concerned if some is leftover.

One should consider if it may confuse young children who will think they can take it into Chametz-free areas. less than six years old ⁷³

⁷⁴ מורי הרב משה היינעמאן שליט"א

⁷⁵ רמ"א סי' תע"א סעיף ב'

⁷⁶ רמ"א או"ח סי' תע"א סעיף ב'. ואפילו מצה של חמץ אסור (שו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' ל"ז ד"ה והעולה). המ"א סי' תמ"ד ס"ק ב' הביא הזוהר ח"ד צה. שרשב"י היה עוסק בתורה במקום שלש סעודות. וביאר העה"ש סעיף ו' דכיון דא"א לקיימו כדן ס"ל לרשב"י שנדחה מצוה זו בשב ואל תעשה.

⁷⁷ שו"ע או"ח סי' רצ"א סעיף ה' ומ"ב שם ס"ק כ"ג

⁷⁸ גם יש מתפללים מנחה קודם שלש סעודות. ולצאת זה יש להתפלל מנחה גדולה כמש"כ שו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' ל"ט אות ג' בשם הרב י"ח זוננפעלד

⁷⁹ שו"ע או"ח סי' רצ"א סעיף ב'

⁸⁰ רמ"א או"ח סי' תע"א סעיף ב'. ואפילו מצה של חמץ אסור (שו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' ל"ז ד"ה והעולה)

A two-part resolution

On **שלוש סעודות** having **יוצא** in the best way, we eat **שלוש סעודות** twice:⁸² 1) We divide the morning meal in half so that the second half constitutes **מנחה גדולה**, and 2) We eat a non-**המוציא** food after **שלוש סעודות**.

Part 1: Challenges of a **שלוש סעודות** type **המוציא** in the morning

1. Time to eat: We need to eat two **סעודות** before **סוף זמן אכילת חמץ**.
 - To address this, we **Daven early** enough on **שבת** morning to have time to eat the morning **סעודה** as well as this **שלוש סעודות**.⁸³
2. **ברכה שאינה צריכה**: To recite **ברכת המזון** (on the first half of the morning meal) and right afterwards make **המוציא** (for the second half of the morning meal) is a problem of **ברכה שאינה צריכה** (an unnecessary **ברכה**).⁸⁴
 - To address this, we make a break between the meals:
 - **Outdoor break**: if one takes a short walk, a few-minute break is sufficient.⁸⁵
3. The main meal of **שבת** day should be the first meal that one eats on Shabbos day.⁸⁶
 - It is good to eat (a small⁸⁷ amount of) the main course by the first meal.⁸⁸ One should certainly have more than just **חלה** for this **סעודה**.⁸⁹

Running late: Sometimes, even with all of one's planning, things run late.

- If one will not be able to finish eating the **חלה** of **שלוש סעודות** before **סוף זמן**; he should eat **המוציא** only at the first meal. He should wait and eat other food that is not **המוציא** for **שלוש סעודות** after **מנחה גדולה**.⁹⁰

⁸¹ רמ"א סי' תמ"ג סעיף א'

⁸² מ"ב סי' תמ"ד ס"ק י"ד

⁸³ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דאל"ה יש להסתפק אם נקרא מושך ידו מן הפת וטעון ברכה בפני"ע (עי' או"ח סי' קע"ז סעיף ב') או הוי רק כמי שאינו רוצה לאכול פת. עי' בס' חוט שני פרק ט"ו סעיף א' אות א-ה שהביא ראיה מתוס' ברכות מא': דלא מקרי סילק ידיו מתוס' ברכות מא': ד"ה לאחר. ופי' דלא מקרי סילק ידיו מן הסעודה כיון שדברים אלו טפלים להסעודה, והסעודה טפילה להפת. ואע"ג שעכשיו הפת אסור, מ"מ עדיין האוכלים טפלים להסעודה שכבר נעשה.

It is a good thing to finish the entire Seudah (even the non-Chametz food) before Sof Zman Achilas Chametz

⁸⁴ מ"ב סי' תמ"ד ס"ק ח' וסי' רצ"א ס"ק י"ז

⁸⁵ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א ועי' ב"ח או"ח סי' רצ"א ד"ה ועי' קובץ אגרות חז"א קכ"ח. ועי' מ"א סי' רצ"א **סי' ק' ו' "ויקום וילך מעט ואותן הנשארים במקומן לא יצאו ידי חובתן דהוי כסעודה אחת"**

⁸⁶ עי' שו"ע אה"ע סי' ס"ב סעיף ח' "שבת ... הוי כפנים חדשות בסעודת הלילה ושחרית, אבל לא בסעודה שלישית"

⁸⁷ One must save room to eat another meal a short time later. One must also make sure that the first meal is quick enough to have time to bench, take a break, wash, and eat bread for the second meal before Sof Zman Achilas Chametz.

שו"ע או"ח סי' של"ו סעיף ט'

⁸⁸ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א. He can then eat the other courses at Shalosh Seudos.

⁸⁹ סי' חוט שני סי' תמ"ד פרק ט"ו סעיף א' אות (א') – דהוי זלזול בכבוד שבת

⁹⁰ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א

Part 2: שלש סעודות in the afternoon free-motza We eat a מיני תרגימא⁹¹

(In Baltimore this year תשפ"ה this is at about 1:41 PM.) We eat fish, chicken or meat or even fruit or vegetables after מנחה גדולה.

- **Matza balls/קניידעלך**: If one's מנהג is to eat "Gebrochts" on פסח,⁹² he may eat matza balls for this meal,⁹³ so that he can have מזונות at שלש סעודות.⁹⁴
 - One may not eat baked goods that contain Matza meal on ערב פסח.⁹⁵
- One should finish eating this meal by nine hours.⁹⁶ (In Baltimore this year תשפ"ה this is at about 4:25 PM.)
 - If one did not eat by that time, he should eat a small amount for שלש סעודות that will not impact his ability to eat by the Seder.
- One should be careful not to eat too much so that he will still have an appetite when it comes time to eat מוציא מצה and the אפיקומן.⁹⁷

stopping of eating Chametz – סוף זמן אכילת חמץ

One must finish eating חמץ by the סוף זמן אכילת חמץ just like any other year.

- **Finishing the meal before סוף זמן אכילת חמץ**: One should ideally finish the entire סעודה (even the non-חמץ food) before סוף זמן אכילת חמץ.⁹⁸ (In Baltimore this year תשפ"ה this is at about 10:22 AM.)⁹⁹
- **Cleaning out one's mouth** - Before סוף זמן אכילת חמץ one should take a drink and also eat some כשר לפסח food to clean out any חמץ which remains in his mouth. This is especially true if one finished eating חמץ merely a few minutes before סוף זמן אכילת חמץ.¹⁰⁰

⁹¹ In order to eat שלש סעודות in the right time

⁹² Or if he is more lenient on erev Pesach.

⁹³ רמ"א או"ח סי' רצ"א סעיף ה' וסי' תמ"ד סעיף א' ומ"ב שם ס"ק ח' ויותר טוב בקניידליך אם יוכל אח"כ לאכול מצה לתיאבון. והגר"ח זוננפעלד בקונטרס פסח מעובין אות ו' כתב שיש שאין אוכלים כזה משום זהירות מצה בערב פסח, והיינו כהגר"א המובא בשעה"צ סי' תמ"ד ס"ק א'. וראיתי מי שכתב שאין לאוכלם כדי שלא להשביע עצמו בערב פסח. יש שאין אוכלים בקניידליך בפסח, אבל בערב פסח מקילין.

⁹⁴ שו"ע או"ח סי' קס"ח סעיף י' עם מ"ב ס"ק נ"ב. ועי' בס' יחוה דעת ח"א סי' צ"א אות י"א - י"ב לענין לבשל או לטגן מצה שיש בו כזית.

⁹⁵ רמ"א או"ח סי' תע"א סעיף ב' עם מ"ב ס"ק י"ט - כ"א.

⁹⁶ שו"ע או"ח סי' רמ"ט סעיף ב' ובמ"ב שם ס"ק י"ז דכל שהוא משער בנפשו שע"י זה לא יהיה תעב לאכול מצוה להמנע. ועי' בשער הציון שם ס"ק י"ט דבערב שבת יש מצוה להקדים אפילו סעודת מצוה ובערב פסח יש איסור בסעודה. ובשו"ע או"ח סי' תע"א סעיף א' החמיר יותר בערב פסח שאוכל רק מעט פירות או ירקות והמ"ב שם ס"ק ג' כתב דחמשת מינים שמבושל במי פירות אסור דסעיף.

⁹⁷ This is contingent on the person. עיי' מ"ב סי' תע"א ס"ק י"א ובשער הציון שם ס"ק י"ח

⁹⁸ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דאל"ה שמא נקרא מושך ידו מן הפת או שמא שהוא אינו רוצה לאכול פת.

⁹⁹ בס' חוט שני ה' פסח סוף פרק י"ד כתב בשם החז"א שלענין ג' שעות שהוא סוף זמן אכילת מחמירים כפי דעת המ"א אע"פ שלק"ש מה"י בשעת הדחק הוא מיקל כהגר"א. וביאר החז"א, שכיון שהוא מצוה שבאה אלינו פעם אחת בשנה, צריך להזדרז בה ביותר. וציון שם למה שביאר רע"א שאין להקל בשיעור כזית מרור שכיון שהוא מצוה אחת בשנה ראוי להזדרז בה.

¹⁰⁰ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א

- Brushing teeth – One should brush his teeth¹⁰¹ before סוף זמן אכילת חמץ.
- Since it is שבת, he must use a dry toothbrush and no toothpaste.¹⁰² If one always bleeds when he brushes his teeth, he may not brush them on שבת.¹⁰³
- When he is finished brushing, he does not rinse off the toothbrush.¹⁰⁴
 - If there is a concern of חמץ crumbs remaining on the toothbrush after he brushes, he should rinse off the toothbrush,¹⁰⁵ and then run the water for a minute to clear it from the pipe.
 - If he wants to dispose of his toothbrush, he should put it someplace where any crumb on it will be rendered not לאכילה.¹⁰⁶
- This toothbrush is not used on פסח.

סוף זמן ביעור חמץ – Eliminating any leftover Chametz

One must **destroy any חמץ that remains** in his possession before סוף זמן ביעור חמץ.

- If it is not yet past סוף זמן אכילת חמץ, one may eat the חמץ.¹⁰⁷
 - One should have in mind that his eating of חמץ is to fulfill the מצוה of תשביתו – destroying חמץ from his possession.
- With the convenience of modern plumbing available, it is suggested to flush any crumbs or small pieces of חמץ in the bathroom.¹⁰⁸
- If one has larger pieces, he should give them to a גוי.¹⁰⁹
 - Anything that was excluded from the sale to the גוי on Friday stays in the Yid's possession. It is too late to add to the sale.

¹⁰¹ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שהוא הנהגה טובה כיון שנדבק המאכל לשיניים ואע"ג שבדודות הראשונים לא היו להם מברשת שיניים מ"מ כיון שאפשר לנו יש לעשות כן. ובס' כף החיים סי' תמ"ד אות ל"ב כתב, "ירחץ פיו וינקח שיניו ובפרט אם יש בהם חורין וסדקין"

¹⁰² ואין צריך להיות לו טו"ט ברו"ש מיוחדת לכך. ויש שרצו להחמיר מהמ"ב סי' ש"ג ס"ק פ"ז. והתם קאי על השו"ע סעיף כ"ז שאסר לסרוק אפילו במסרק של חזיר שא"א שלא יעקור שערות. והמ"ב כתב שמותר לתקן קצת ונהגו שיהיה כלי משער חזיר המיוחד לשבת. ודין זה מהמ"א סי' שכ"ז ס"ק א' שכתב שבא לבאר למה אסור לגרד בכלי העשוי לכך. והוא למד מהגמרא שבת קמז: שרב שמואל בר יהודה עבדא ליה אימיה מגררתא דכספא. אבל באמת אין ראיה לענייננו. במסרק ובמגרר אסור להשתמש בהם כדרכם, ולפיכך צריך להשתמש באחרת להיות לו למזכרת. אבל בטו"ט ברו"ש של שיניים מותר לפעול בו כמו בחול. ועוד, כיון שאינו נותן עליו מים ולא טו"ט פיס"ט הרי יש לו מזכרת.

¹⁰³ סי' חוט שני פרק י"ד סעיף ד' סוף אות (ד') דהוי פסיק רישא

¹⁰⁴ הוי אסור משום הכנה כנזכר באג"מ חלק א' ת' ק"יב. ועיי' מ"ב סי' תמ"ד ס"ק י"ג - י"ד שאינו יכול להדיח אם לא יהיה עובר ב"י

¹⁰⁵ סי' חוט שני פרק י"ד סעיף ד' סוף אות (ד')

¹⁰⁶ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א

¹⁰⁷ מ"ב סי' תמ"ה ס"ק ג' "ובכל דבר שאתה יכול להשביתו"

¹⁰⁸ If all plumbing is working properly, as soon as it is flushed, the matter exits into the city sewer pipeline. To prevent a blockage from occurring, one can add some liquid soap before flushing.

¹⁰⁹ מ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ' - כ"א.

- Alternatively, for someone who **has bleach or a similar substance that was prepared** to not be מוקצה on שבת: He should pour the bleach on the חמץ to render the חמץ לאכילת כלב.¹¹⁰
 - If he is able to discard it in a מקום הפקר (public area) (such as a garbage can in a park, or a city owned garbage can which is available for the homeowner), he may do so, but must state his intention to make it הפקר (ownerless).¹¹¹
 - **If one discovers חמץ which was sold to a גוי**, he should put it away with the other חמץ that he sold - in a place where his family will not come to eat it.
 - **If one discovers חמץ that he did know about** he should consult with the Rav with whom he sold his חמץ. Many Rabbonim include in the sale any חמץ which one did not set aside to eat before פסח so it belongs to a גוי.
- One must make sure to dispose of all חמץ before it becomes אסור בהנאה. At that point it is also מוקצה.¹¹² (In Baltimore this year תשפ"ה this is at about 11:37 AM.)
- Nullifying any Chametz that one is unaware of – ביטול חמץ - כל חמירא**
- After disposing of one's חמץ, but before the סוף זמן ביעור one must be מבטל any חמץ which remains.¹¹³
- One says כל חמירא immediately after he finishes disposing of the crumbs.
 - He should not wait so as not to forget to be מבטל the חמץ. (On a regular year we are מבטל immediately after burning the חמץ.)¹¹⁴

Preparations for the סדר

On שבת, One may not do preparations for יו"ט. This includes setting the table.¹¹⁵ One may take a nap on שבת so that he will not be tired at the סדר even if he usually does not nap. However, he should not speak out why he is going to sleep.

In the בית המקדש there were תקיעות blown daily at significant times. The day with the most תקיעות בשבת ערב פסח שחל להיות בשבת.¹¹⁶ May we be able to witness this במהרה בימינו.

¹¹⁰ מ"ב סי' תמ"ב ס"ק י"ב

¹¹¹ מ"ב סי' תמ"ה ס"ק י"ח. ע"י בשו"ת מנחת יצחק חלק ד' סי' נ"ו שאם הפח הוא של העיירה, והוא מטונף בכדי שלא יבא לאוכלה, סגי ליתנה שם.

¹¹² דעת תורה למהרש"ם סי' תמ"ד סעיף ה' מביא ב"י בשם ריב"ש דאסור לטלטל החמץ בשבת ויו"ט לאחר זמן איסורו. ע"י מ"ב סי' תמ"ד ס"ק כ"א שמותר לטלטלו עד סוף זמן שעה ששית. ואע"ג שאסור באכילה כבר בסוף שעה ד', כיון דמותר בהנאה כל שעה ה' עדיין אינו מוקצה.

¹¹³ שו"ע או"ח סי' תמ"ד סעיף ו'

¹¹⁴ מ"ב סי' תמ"ה ס"ק ז' – מהרי"ל כתב לשרוף ביום שמתוך כך יזכור לבטל

¹¹⁵ פמ"ג בא"א ס"ק א', ועי' א"א ריש סי' תק"ג

¹¹⁶ סוכה נד

בה"ב

When פסח שני is on שבת, the last day of בה"ב is י"ד אייר which is פסח שני.

- At the Agudah, we say תחנון at מנחה on Sunday י"ג אייר.¹¹⁷
- We do not say תחנון by שחרית or מנחה on Monday.
- We say סליחות and אבינו מלכינו on Monday.

¹¹⁷ אע"פ שאין אומרים תחנון בתפילת מנחה קודם יו"ט, לענין פסח שני, היו"ט הוא רק בצהרים בזמן שמביאים הקרבן, והתפילה שלפני יו"ט, הוא תפילת שחרית.